
İTERNETTE TÜRKÇE KULLANIMI SORUNLARI

*Yard. Doç. Dr. Faruk YILDIRIM**

*Uzman B. Tahir TAHİROĞLU***

*İnternet eğer bir devrimse, bu, kuşkusuz,
dilbilimsel bir devrimdir.*

David Crystal

Kaynak: Türkçenin Çağdaş Sorunları, Haz. Gürer
Gülsevin-Erdoğan Boz, 2. baskı, Gazi Kitabevi, Ankara,

* Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Adana. faryil@cu.edu.tr

** Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Adana. btahir@cu.edu.tr

Giriş

Bu yazıda, internet olgusunun genel olarak dile, özel olarak da Türkçeye etkileri incelenmeye çalışılacaktır. Söz konusu etkiler incelenirken, dil politikasına değinilmeyecek, yalnızca mevcut durum ortaya konmakla yetinilecektir. Yazıda, ayrıca, internetin niteliği, dünyada ve Türkiye’de kullanımı, internet yoluyla yapılabilecek dil çalışmaları ve bu bağlamda bilgisayarlı dilbilim çalışmaları söz konusu edilecektir.

İnternet, dünya çapında, sunucu ve istemci bilgisayarların belirli hatlarla birbirine bağlandığı büyük bir ağın adıdır. 1950’li yıllarda bilgisayar ağlarının kurulması ve dolayısıyla mesafeler arası bir iletişim ön kuralı (protokol) sağlanması gerekliliğinin ortaya konulmasıyla başlayan süreç, 1960’lı yılların ortalarında Amerikan Savunma Bakanlığı projesi olarak geliştirilen ARPANET’in devreye girmesiyle devam etmiş ve 1969’da internet ortaya çıkmıştır. Türkiye’de ilk internet bağlantısı ise, Nisan 1993’te ODTÜ’de gerçekleştirilmiş; ardından sırasıyla Ege, Bilkent, Boğaziçi Üniversiteleri ile İTÜ bağlantı kurmuştur.

Türkçede sanal ortam ya da genel ağ terimleriyle karşılanan internetin 90’lı yıllardan sonra hızla geliştiği görülür. Bugün, dünya çapında yaklaşık bir milyar kişinin internet bağlantısının olduğu tahmin edilmekte ve son beş yılda kullanıcı sayısının % 182 oranında arttığı belirtilmektedir¹. Türkiye’de de internetin yaygınlaştığı gözlenmekle birlikte, Avrupa Birliği ülkeleriyle karşı-

1 <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (30.01.2006)

laştırıldığında, henüz istenilen noktada olmadığı görülmektedir. İnternet kullanıcılarının toplam nüfusa oranı Avrupa'da 35.9, tüm dünyada 15.7 iken², Türkiye'de internet kullanıcı sayısı 10.220.000'dir ve bunun nüfusa oranı 13.7'dir. 2000-2005 arasında kullanıcı sayısı % 411 oranında artmıştır. Türkiye kullanıcı sayısı bakımından dünyada 20. sırada yer almaktadır³. Üniversitelerle başlayan internet kullanımı, ADSL teknolojisinin uygulamaya konulmasıyla, bugün, özellikle büyük şehirlerde, evlere kadar ulaşmış; "internet/bilişim hukuku" kavramının oluşmasını ve yeni yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlayacak ölçüde yaygınlaşmıştır. Bu yaygınlaşmada, artık çok küçük yerleşim birimlerinde bile rastlanan "internet cafe"ler de önemli rol oynamıştır.

İnternet ve Dil

Başlangıcından itibaren söze dayanan insan dili, yazının icadıyla önemli bir sıçrama gerçekleştirmiştir. O günden itibaren; zaman-sınırlı, hareketli ve geçici olan sözlü dilin yanında, uzam-sınırlı, durağan ve kalıcı olan yazı dili insan hayatına girmiştir. Artık üretildiği andan itibaren uçup giden söz, yazı sayesinde, kalıcı hâle gelmiş; söz üretenin mesajını ulaştıracağı alıcıyla mutlaka yüz yüze bulunması zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Bu duruma bakarak, sözlü dilin yazıyla birlikte yaygınlaştığı, insan bilincini değiştirmede önemli bir duruma geldiği söylenebilir. İnsan dili açısından ikinci sıçrama, matbaanın icadıdır. Matbaanın icat edilmesiyle, yazı-

2 <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>(30.01.2006)

3 <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#candidates> (30.01.2006)

nın hızla yaygınlaştığı ve dil biçimlerinin çeşitlendiği görülür. İnsan dili; yaygınlaşma, dilsel biçimlerin çeşitlenmesi ve hız bakımından, telgraf, telefon, radyo, televizyon gibi araçların bulunmasıyla önemli bir aşama kaydettikten sonra, internetin yaygınlaşmasıyla yeni bir sıçrama daha gerçekleştirmiştir. Matbaa, dil-yazı-kâğıt ilişkisini nasıl değiştirmişse; internetin bulunması da, dil-yazı-elektronik ortam ilişkisini öyle değiştirmiştir, denebilir. Ancak, Crystal'ın (2001) da belirttiği gibi, internet ne tür bir ortam sağlarsa sağlasın, bunun temel birimi metin ve yazı olacaktır. Çünkü internet, temel olarak dile dayalı bir yapıyla birlikte gelişmiş ve birçok dil durumunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durumları; söyleşi grupları, haber grupları, eposta, sanal dünyalar (virtual worlds); web sayfaları olarak sıralayabiliriz. Bu durumların her birinin kendi içinde, kendi bağlam koşullarından kaynaklanan dil görünümüleri bulunmaktadır. Bir başka söyleyişle, tek ve homojen bir internet dili değil, internetin ortaya çıkardığı yeni dil görünümüleri vardır.

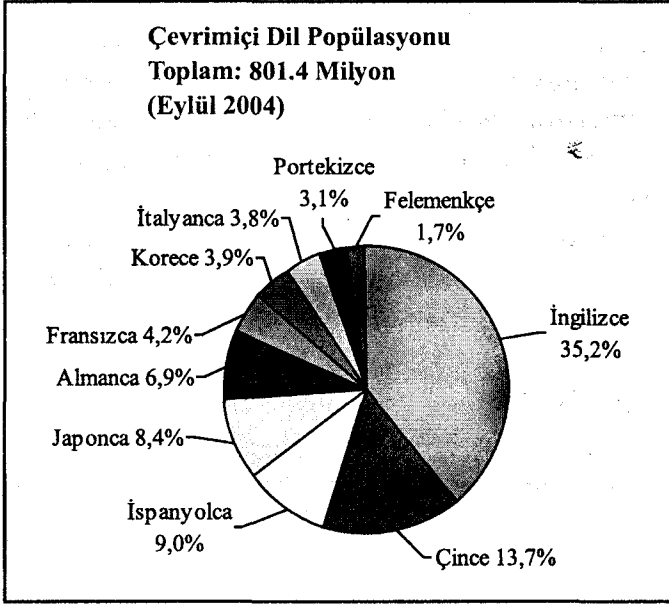
İnternette dil durumlarının oluşumunda kullanılan araçlar da dikkat çekicidir. Temel olarak bir kelime işlemcinin (word, oppenoffice writer vb.) yanında, çevrimiçi kelime işlemciler de bulunur. Yahoo, Google ve MSN'nin sağladığı posta hizmetlerinde günümüzde metin biçimlemeyi sağlayan basit araçlar bulunmaktadır. İnternette metin oluşturmayı sağlayan bir diğer yazılım grubu ise web editörleridir. Dreamweaver, Frontpage gibi başlıca editörlerle, web sayfaları, çok çeşitli biçimlerde oluşturulabilmektedir. Bütün bu yazılımların

kendi içlerinde barındırdıkları gelişmiş metin biçimlendirme araçları, doğrudan web dilinin oluşumuna katkıda bulunmaktadır.

Son zamanlarda, internetteki metin anlayışı, bağlantılı metin (hypertext) kavramıyla daha da gelişmiştir. Büyük metin yığınlarının dizinlenip veritabanlarında saklanması, internetteki metin tabanlı içeriğin görsel anlatımlı içeriklere göre yaygın olmasını sağlamıştır. Metin anlayışındaki değişimin bir diğer nedeni grafik simgelerdir. İnternette söyleşi (chat) ortamlarında ilk zamanlarda kullanılan :), :=), :(vb. klavye işaretleri, yerini animasyonlu ve animasyonsuz grafik simgelere (icon) bırakmaktadır. Öyle ki, hiçbir ifade yazılmadan içinde bulunulan duygu durumu, tek bir grafik simge ile karşı tarafa aktarılabilir. Bu da, günümüzde yaygınlaşan görselliğin internet ortamındaki etkisiyle açıklanabilir. Grafik simgeleşmeye elveren durumların en önemlilerinden biri, grafik yaratma yazılımlarının çeşitliliğinin ve becerilerinin artmasıdır. Birkaç saatini ayıran meraklı bir kişi, kolayca istediği biçimde grafik simge oluşturabilir, başkasına gönderebilir ve bir web sayfasıyla dünyaya yayabilir.

Yapılan istatistik çalışmalarda, günümüzde web ortamında en çok kullanılan dilin İngilizce (1996'da dolayında bulunan tüm web sayfalarının %82.3'ü) olduğu görülmektedir (Crystal, 2001: 217). İngilizcenin küresel etkisinin internetle birlikte daha da arttığı söylenebilir. İngilizcenin internetteki hâkimiyeti, başlangıçtaki duruma göre, bugün oldukça azalmış durumdadır. Örneğin, bugün, Japonya'daki web sayfalarının % 90'ı

Japoncadır (Crystal, 2001: 218). Eylül 2004 itibariyle dünya çevrimiçi (online) dil nüfusu şöyledir:

Grafik 1. İnternette Çevrimiçi Dil Nüfusu (<http://globalreach.biz/globstats/index.php3>)

İnternetteki Türkçe

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de internet ve bilgisayar okur-yazarlığının her geçen gün artmakta olduğu bilinen bir gerçektir. Buna bağlı olarak, sanal ortamların, kullanıcıların standart dille karşılaşma olasılıklarını artırdıkları söylenebilir. ‘Web’in bağlantılı metin kavramından yola çıkarak, okunan her metnin kendi içinde çok sayıda metin içerdiği göz önüne alınırsa, standardın aslında tek bir metin içinde değil tek

bir metne bağlı birçok metinle temsil edildiği görülür. Böylece bir kullanıcı, örneğin bir haber sitesinin ana sayfasını ziyaret ettiğinde aslında potansiyel olarak standart dili barındıran art arda birçok sayfa ile karşı karşıya gelebilir. Ancak internetteki bütün ortamların, kullanıcıların standart dille karşılaşma ihtimalini arttırdığı söylenemez. Çünkü internet temelde yazıya dayalı olsa da, gerek katılımcı sözlük ortamları gerek söyleşiler (chat) gerekse tartışma forumları, yer yer konuşma dili özelliklerini taşır. Hatta yerel ağızlar ve deformasyonlar da bu ortamlarda kendilerine yer bulurlar.

Çeşitli içerikteki web sayfalarında yaygın olarak standart yazı dili kullanılır. Türkiye'den yayımlanan kimi web sayfalarında Türkçenin yanı sıra, sayfanın amacına göre ve kullanıcı merkezli olarak, sıklıkla İngilizce, daha az olmak üzere Almanca, Fransızca, Rusça, Arapça ve başka dillere de rastlanır ki bu durum dünyadaki genel eğilimle paralellik gösterir. Med-ya-Türkçe ilişkisi açısından, televizyon ortamından farklı olarak haberler ve günlük olaylar doğrudan metin olarak insanlara ulaştığından, internetin yazı dili üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Hızın giderek önem kazanmasıyla birlikte, hızlı düşünme ve hızlı yazma ihtiyacı da artmıştır. Böyle bir durumda klavye ve ekran karşısındaki bireyin kimi zaman kurallara uygun ve standart yazım özelliği taşıyan metin üretmesinde aksaklık görülebilmektedir. Bu durum, özellikle güncel haberi anlık olarak yayınlayan web sitelerinde sıkça görülür. Burada, yazının üretildiği yazılım ortamından kaynaklanan kimi kısıtlayıcı durumlar da söz konusu-

dur. Yukarıda da belirtildiği gibi, animasyonlu metinler, normal metinlerden daha kısa olmakta; asıl anlatılmak veya vurgulanmak istenen düşünce, her zaman önde yer almaktadır. Haber manşetleri artık çoğunlukla resim ya da animasyon desteklidir. Kısaca dijital mizanpaj adını verebileceğimiz bu ortam, dil ürününün ortaya çıkarılması sırasında oldukça etkili olabilmektedir.

Türkçenin 'web'deki varlığının diğer bir yönü de bilişim alanındaki kullanımıyla ilgilidir. Günümüz bilişim terimlerinin Türkçe karşılıklarının ne kadarının web sayfalarında kullanıldığının sürekli olarak izlenmesi, bir kayıt merkezinin oluşturulması ve dil kullanım istatistiklerinin ortaya konması gerekmektedir. Biz, bu yazı kapsamında, bilişimle ilgili sözlerin kullanım sıklıkları açısından, düzenli olarak yayını sürdüren bir e-gazeteyi (Milliyet, 23 Kasım 2005) değerlendirdik. Gazetenin ziyaretçi sayısının fazlalığı ve bilişime yönelik ayrı bir portalının olmasını değerlendirilme ölçütü olarak aldık. Söz konusu e-gazetede, bilişimle ilgili olarak en çok kullanılan ilk 10 söz aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Söz	Sıklık
bilişim	1537
kablosuz dünya	1018
veri	799
web teknolojileri	748
ofis uygulamaları	631
cep telefonu	625
gsm operatörü	578
işletim sistemi	576
çözüm	517
anasayfa	488

Bilgisayar dergilerinin ve genel olarak bilişimle ilgili yayınların oluşturacağı bir derlemde (corpus) elde edilecek istatistik sonuçların ve bilişime yönelik Türkçe karşılık kullanımı oranlarını ortaya koyacak geniş bir çalışmanın Güncel Türkçe Sözlük çalışmalarına yapacağı katkı büyük olacaktır. Türk Dil Kurumu'nun 2006'da yayımlayacağı Bilişim Terimleri Sözlüğü ile bilgisayar ve bilişim dünyasına yönelik sözlük yayınlarının sayısı artmış olacaktır. Daha önceden Bülent San- kur'un hazırladığı Bilişim Sözlüğü'nün paket program biçimi, kullanıcıların hizmetine ücretsiz sunulmuştur⁴. Ayrıca Türkiye Bilişim Derneği'nce hazırlanan Bilişim Terimleri Sözlüğü de web üzerinden yayını sürdürmektedir⁵.

E-postalarda kullanılan Türkçe, genel olarak standart yazı diline bağlı olmakla birlikte, kullanıcının eğitimi ve sosyal nitelikleri ile alıcıyla ilişkisinin türüne göre standarttan sapabilir. Hatta doğrudan doğruya söyleşi (chat) dili kullanılabilir ki bu dil, çeşitli açılardan standart yazı dilinden farklılıklar taşır. Söyleşi (chat) dilindeki yazı dilinden sapmalar, şöyle özetlenebilir⁶:

Konuşma dilinin yansıtılması ve yerel ağızların kullanılması: istiyosa, gidiom, gelces, baardım, şööle, nassın, şimdik, artıkın, du bi dakika, ne biliim ben, nie kine, hanfendi...

4 http://www.bilisimsozlugu.com/index.hpp?option=com_con-tast=view&id=48&Itemid=32

5 <http://www.tbd.org.tr/index.php?module=dict>

6 Örnekler, Yıldırım, Faruk (2000), "İnternette Söyleşi (Chat) Dili, "IV. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı'na (25-19 Eylül 2000, Çeşme-İzmir) sunulan ve henüz basılmamış bildiriden alınmıştır.

Tonlamaları gösterme ve sözün etkisini arttırma amacıyla harfleri tekrar etme: offf, ahhh, selammm, oooo, bennnn, ülennn, çıtırttt, akkıllllll ol ewlat...

Türkçe kelimelerde kısaltma: mrb "merhaba", nbr "ne haber?", slm "selam", tsk "teşekkür ederim"

Argonun yaygın kullanımı: çizik, çıtır, çatır, laga luga etmek, lavuk, paso, trip...

Yeni kelimeler türetme: chatlamak "internette söyleşmek", düşmek "internet bağlantısı kesilmek"...

Türkçede kullanılan kelimeleri Türk alfabesinde bulunmayan harflerle yazma: yoq "yok", qadar "kadar", war "var", eywalla "eyvallah" sex "seks", komlex "kompleks", ewet "evet", watandaş "vatandaş", charpı-yo "çarpmıyor", sanmış "sanmış", chatlaq "çatlak"...

Türkçe söyleşilerde İngilizce kullanılması: away "uzakta", ban "yasak, cezalandırma", disconnect "bağlantısı kesilmek", flood "taşkın, sel baskını", gay "eşcinsel erkek", guest "ziyaretçi", invite "davet etmek", thanks "teşekkürler"...

Alfabe dışı simgelerin kullanılması: :-) "gülümsemek", :-("üzülmek", []D~~ "kahve ikram etmek" vs. (Bu işaretlerin yerini bugün animasyonlu ve animasyonsuz grafik işaretler almaktadır:), :(...)

Sözlükler bir dilin sözvarlığının türlü yönlerini bir araya getiren, genellikle basılı biçimleri bulunan, çeşitli amaçlarla hazırlanan yapıtlardır. Yazıldığı dilin eş zamanlı (kimi zaman tarihî) betimsel envanteri olarak niteleyebileceğimiz sözlüklerin gerek hazırlanmasında gerek yayınlanmasında günümüzde çok önemli geliş-

meler yaşanmaktadır. Eserleri elle tarayıp fişleyerek sözlük hazırlama yöntemi, yerini bugün bilgisayarlı yöntemlere bırakmıştır. Sözlükte yer alacak birimlerin elde edilmesinde kullanılan birçok yazılım bulunmakta, bunlar genel olarak bağlamli dizin (concordance) oluşturanlar, otomatik söz türü etiketleyicileri (tagger), söz öbekleri ayırcıları (parser) ve tokenizer adı verilen bölümleyiciler başlığı altında toplanmaktadır. Bir derlemi oluşturan metin parçalarının bir araya getirilmesi için tarayıcılar (scanner), sayısal ortama resim olarak aktarılan metnin işlenebilir biçime getirilmesi için de optik karakter tanıma (OCR) sistemleri kullanılmaktadır. Metinlerin oluşturulmasında 'web'in sağladığı imkânların artmasına paralel olarak, özellikle gazete ve dergilerin kendilerine özgü derlemlerinin oluşturulması çalışmaları, dünyada birçok dil için yürütülmektedir. İnternetin derlem kaynağı olarak kullanılmasında ve çevrimiçi metinlerin toplanması aşamasında da çeşitli programlar kullanılmaktadır. Ziyaret edilen sitenin tamamının sabit diske indirilmesini sağlayan Teleport benzeri yazılımlar, siteyi istenilen formatta (metin, sadece görüntüler, metin ve görüntüler, sitede yer alan bütün öğeler) kullanıcının sabit diskine kopyalayabilmektedir.

Sözlüklerin hazırlanmasında kullanılan yöntemlerin bilgi teknolojilerindeki gelişmeye paralel olarak değişmesinin yanında, sözlüklerin yayınlanmasında da internetle birlikte büyük değişimler yaşanmaktadır. Türkçe için en son örneğini Türk Dil Kurumu'nun sitesinde yayınladığı Güncel Türkçe Sözlük'le gördüğümüz çevrimiçi sözlük yayıncılığı hızla gelişmekte ve

çeşitlenmektedir. Basılı sözlüklerde yer alan niteliklerin tamamının yer aldığı çevrimiçi sözlüklerde, seslendirme imkânları da sunulmaktadır. İnternette, genel sözvarlığına yönelik sözlüklerin yanında, eşanlamlılar sözlüğü, ansiklopedik sözlükler, katılımcı sözlükleri, terim sözlükleri ve yabancı dil sözlükleri de bulunmaktadır. Türkçe çevrimiçi sözlüklerden en çok ziyaret edileni TDK Güncel Türkçe Sözlük'tür. Bu sözlüğün 2005 yılında gerçekleştirilen 10. baskısı, 100 binin üzerinde söz ve anlamı içermektedir. Söz konusu sözlüğün internetteki sürümünde, son olarak eklenen ayrıntılı arama özelliğiyle, bütün söz türleri, yabancı sözler ve terimler kullanıcılara bağlantılı listeler biçiminde sunulmakta, yapılan sorguya ait bütün kullanımlar birkaç saniye içinde ekrana getirilmektedir. Bu sözlüğün yanı sıra, internet ortamında yayınlanan sözlükler arasında Mikrobeta Türkçe Sözlük ve Halıcı Türkçe Sözlük de sayılabilir. Bunlardan Mikrobeta Türkçe Sözlük⁷, söz listeleme özelliğinin yanında dilbilgisi kategorisine ve yazara göre arama seçenekleri sunmaktadır. Pratik Sözlük⁸ Türkçe-İngilizce, İngilizce-Türkçe en çok kullanılan sözlüklerdendir. Pratik sözlük'te en çok aranan 10 söz yanında son aranan 10 söz, aranma zamanlarıyla birlikte gösterilmektedir. Bu özellikte sunulan sözlüklerden, "internet sözlükçülüğü" olarak da adlandırılacak yeni bir sözlük hazırlama ve gösterimi yönteminin yerleşmiş olduğu, kendi içinde de sürekli bir gelişme sürecine girildiği anlaşılmaktadır.

7 <http://www.sozluk.web.tr/>

8 www.pratiksozluk.com

Web ortamının Türkçe üzerindeki belirgin etkisini son zamanlarda sayıları gittikçe artan katılımcı sözlük sitelerinde de görmek mümkündür. Türkiye’de katılımcı sözlüklerin şu anda en göze çarpan temsilcisi “Ekşi Sözlük”tür⁹. Bu tür sözlüklerin bilinen sözlüklerden farkı; belirlenen kurallar çerçevesinde, herkesin bu sanal sözlük ortamlarının üyesi olabilmesi, klasik anlamda dilbilgisi niteliklerinin olmaması ve basılı biçimlerinin bulunmamasıdır. Sözlük, kendi içinde ayrıntılı istatistik kayıtlarının tutulduğu bir alana da sahiptir. Bu istatistik bilgilerinden kayıtlı okur sayısı, yazar sayısı, onay bekleyen yazar adayı sayısı ve çaylak adı verilen acemi yazar sayısı bilgilerine ulaşılabilir. Girilen madde başı birimlerin sayısı, bu yazının yazıldığı tarihte bir milyonu aşmış bulunmaktaydı. Basılı sözlüklerde bulunan madde başı birimlerin de bulunduğu katılımcı sözlüklerde, güncel olaylara yönelik tanımların daha çok yapıldığı görülür. Bu tür sözlüklerde kullanılan dil genel olarak standart yazı dilidir ancak internet söyleşilerinde görülen standart yazı dilinden sapma eğilimi, Ekşi Sözlük’te de zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Büyük harflerin ve kimi yorumlarda, ç, ı, İ, ğ, ö, ü, ş harflerinin kullanılmaması sözlüğün yazımda en çok dikkat çeken yönüdür. Konuşma diline ve ağızlara dayanan ifadeler de zaman zaman karşımıza çıkar. Bu sözlükten örnek bir maddeden birkaç tanım:

“bilgisayar gunumuz burolarinda kullanılan, en cefakar ve de maassiz calisan, elektirikle beslenen, sendikasiz ama sigortalı eleman (tharaxi, 05.07.2001 14:52)

yüksel lisans tezimi yazmamı kolaylaştıracağı sanısını yaratan lakin bizatihi buna mani olan alet. (hafızami kaybettim hukuumsuzdur, 09.07.2001 16:09 ~ 16:11)

sozlugun bolcana ihtiva ettiğini dusundugum bir madde. (madarc, 26.06.2000 05:38)

çok başarılı bir sözcük üretme örneği..çok nadir de olsa bazı züppeler hala bilgisayar demekten kaçınıp "kompütür" derler ki ben de çüş derim... (meeneesee, 17.01.2005 19:23)"

İnternette, kullanıcılar, bazı sitelere girerken, söyleşiye katılırken, katılımcı sözlüklere madde yazarken ya da başka birçok işlemi gerçekleştirirken gerçek adları yerine takma adlarını kullanırlar. Buna kullanıcı adı da (nick name) denir. Türkçe söyleşilerde takma adların büyük çoğunlukla Türkçe dışından seçiliyor olması dikkat çekicidir. Biri 16 yaşında lise öğrencisi, biri 22 yaşında üniversite öğrencisi, biri 36 yaşında sekreter, biri de 32 yaşında ziraat mühendisi olan dört kişinin "MSN Messenger" listelerindeki 782 kullanıcı adı üzerinde yaptığımız çalışmada, takma adların % 75.8'inin (593 takma ad) İngilizce olduğunu gördük. Bu sonuç kullanıcıların sosyal konumlarıyla ilgili olabilirse de, bizce genel eğilimi yansıtmaktadır. Aynı eğilimin Ekşi Sözlük'teki madde yazarlarında da bulunduğu söylenebilir. Aşağıdaki takma adlar tesadüfi örneklem yoluyla Ekşi Sözlükten alınmıştır:

owlwithwonder, noelbaba, bedtime milk, lacivert kadipe ve kirmizi visne, tinuviel, miyuw, barbunya, spider from mars, supurge sopasi, burcak tarlasi, suyunrengi,

*duduksuztencere, baccha, meeneesee, hadileen, archa-
ea, cash flow, honour knowledge, serendipity..*

Son yıllarda bilgi teknolojilerindeki artan gelişme ve çeşitlilik, dilbilimde de etkisini göstermektedir. Bilgisayarlı dilbilim olarak da adlandırılan doğal dil işleme çalışmaları (DDİ) içinde; makineli çeviri, sözlükbilim çalışmaları, biçimbilim, sesbilim ve anlambilim gibi dilbilimin çekirdek çalışma alanları yanında, söylem çözümlemesi gibi daha yeni çalışma konuları da araştırma konusu olabilmektedir. İstatistiksel metin işleme yaklaşımları son yıllarda klasik veri sınıflama yöntemleriyle birlikte kullanılmaktadır. Bir metinde geçen söz gruplarının belirlenmesi, belirli bir veritabanı ile karşılaştırılıp çıkan sonuçların kayıtlarının tutulması, sözlü dile yönelik veritabanlarının oluşturulup işlenmesi ve anlam çözümlemesi gibi daha birçok çalışma alanı DDİ'nin geniş yelpazesi içindedir.

Bilgisayarlı dilbilimde derlem (corpus) ya da bütüncü olarak adlandırılan yapı, belirli amaçlar doğrultusunda yazılı veya sözlü dile dayalı ürünlerin, birtakım işaretleme ölçütleriyle bir araya getirilmesinden oluşan bütündür (Say ve diğerleri, 2002). ABD'de 1960'lı yıllarda başlayan derlem oluşturma çalışmaları, 1990'lı yıllarda bilgisayarların gerek donanım gerekse yazılım açısından güçlenmesiyle tamamen elektronik ortamda yapılmaktadır. Derlem işaretleme (corpus annotation) için kullanılan SGML (Standard Generalized Markup Language) işaretleme dilinin yerini, yine aynı işaretleme dilinden oluşturulan XML (Extensible Markup Language), bilginin yapısal olarak betimlenmesinde

yaygınlık kazanmaktadır. Derlem hazırlamada etiket standardı için TEI (Text Encoding Initiative) geliştirilmiştir. Dil çalışmaları ve özellikle sözlükbilim açısından bugün üzerinde en çok çalışılan dil İngilizce'dir. BNC (British National Corpus) olarak adlandırılan derlem, yüz milyon sözden oluşmaktadır. BNC derleminde geçen her bir söz, bu derlem için geliştirilen bir etiketleme sistemiyle işaretlenmiş, böylelikle bilgisayarda işlenebilir hale getirilmiştir. Derlemin sorgulanabilirliği de çeşitli programlama dilleri (Java, Perl, PHP vb.) ile hazırlanan görsel bir arayüze sahip yazılımlarla mümkün olabilmektedir. Bağlamlı dizin (concordance), eşdizim (collocation) yapılarının çıkarılması, sözdizimi görünümünün belirlenmesi ve sorgulanabilmesi, yabancı dil öğretimine yönelik sıklığı yüksek yapı ve birimlerin çıkarılabilmesi, oldukça hızlı ve güvenilir bir dijital ortamla mümkün olmaktadır.

Türkçe için derlem oluşturma çalışmaları 2000'li yıllarda başlamış, bu amaçla Orta Doğu Teknik Üniversitesi Enformatik Bölümünün hazırlayıp yürüttüğü proje ile 2003 yılı itibariyle iki milyon kelimelik bir derlem oluşturulmuş, internet üzerinden sözleşme karşılığı araştırmacıların kullanımına açılmıştır¹⁰.

İnternet, Türkçenin öğretimi ve yaygınlaşması için de önemli fırsatlar sunmaktadır. Bugün internet üzerinden Türkçe öğreten birçok site vardır. İnternet üzerinden uzaktan öğretimin öneminin anlaşılmasıyla birlikte, ana dili ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yönelik

10 <http://www.ii.metu.edu.tr/~corpus/indextr.html>

sitelerin yaygınlaşması ve gelişmesi beklenebilir. Bu arada, internetin kişiselleştirilebilir ortamlar yaratma gücü, internette dil öğretim araçlarını çoğaltmaktadır. Dil öğretiminde derlemeler kullanılmakta; kelime seçimi ve gösterimi için oluşturulan veritabanlarına kaynaklık etmektedir. Hangi sözün hangi bağlamda kullanıldığı, yapısal olarak hangi kelimenin hangi kelimelerle bir araya geldiği, morfolojik olarak kelimelerin özellikleri gibi birçok dilbilgisi ayrıntısı; internette, derlem-tabanlı yapılarla dil öğrencisinin/kullanıcısının hizmetine açılmaktadır. Bütün bunlar, tüm dünya dilleri gibi Türkçenin hizmetindedir.

Bilginin çok çeşitli biçimlerinin bulunduğu internette Türk dili, edebiyatı, tarihi, sanatı vb. konularda da çeşitli kaynakları bulmak mümkündür. Bu kaynakları bir arada bulmak isteyenlerin ulaşabileceği adreslerden biri, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi'nin web sitesidir. www.turkoloji.cukurova.edu.tr adresindeki sitede, dilbilim, çağdaş Türk lehçeleri, Türk dili ve Türk edebiyatıyla ilgili yaklaşık 500 makale yayındadır. Sitede, Türkoloji ile ilgili kaynakça bilgilerine kolayca ulaşılmasını sağlamak amacıyla oluşturulan ve çeşitli konuları içeren kaynakça veritabanları da yer almaktadır. Bugün, Türkoloji çalışmalarıyla ilgili çok sayıda web sitesi yayındadır. Bunlardan bir kısmı, Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın tarafından tanıtılmıştır¹¹.

11 <http://tdk.org.tr/hal1.html>

SONUÇ

İnternet, sınırları kaldıran, haber ve bilgiyi dünyanın her köşesine çok kısa zamanda ulaştıran yaygın bir iletişim ağıdır. Bu ağda hâkim dil İngilizce olmakla birlikte, diğer dillerde oluşturulan sayfalar hızla çoğalmaktadır. Bu bağlamda, önceleri İngilizce dışındaki tüm diller için bir tehdit olarak algılanan internet, bugün, bütün diller için bir fırsat alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu fırsatın değerlendirilmesi için, her şeyden önce internet olgusu ve bu olgunun Türkçe için yarattığı imkânlar anlaşılmak zorundadır. Bundan sonra, E-kütüphaneler yoluyla Türkçede yaratılmış bütün eserler, Türkçe sözlükler, gramerler, araştırmalar dünyadaki tüm kullanıcıların hizmetine verilebilir; çeşitli amaçlarla derlemeler ve bu derlemelerden türlü veritabanları oluşturulabilir; doğal dil işleme yoluyla Türkçenin yapısı ve işleyişi daha açık bir şekilde anlaşılabilir ve Türkçe daha kolay ve etkili olarak öğretilir. Bütün bunların yapılabileceği en etkili ortam ise, daha gelişmiş iletişim sistemleri ortaya çıkıncaya kadar, internettir. Gerçi dillerin gelişme ve yaygınlaşmasına bunca fırsat sağlayan internetin dillerde bozulmaya neden olduğu eleştirisi, İngilizce dahil birçok dil için ortaya atılmıştır. Ancak, dilde her türlü değişme için, pek çok ülkede ve pek çok dönemde bu türden eleştirilerin yapıldığı dikkate alınır-sa, bugünkü durumun 'bozulma teorisi' ile açıklanamayacağı görülecektir. İnternetin dilde hızlı bir değişme yarattığı doğrudur. Bu konuda dilcilere düşen görev ise, değişmenin boyut ve niteliklerini kavramak; dil çalışmalarında internetin ve bilgi teknolojilerinin etkin olarak kullanılmasını sağlamak ve en önemlisi "e-Türkçe"den yana bir tutum almaktır.

KAYNAKLAR

* Akalın, Halûk Şükrü (1998), "İnternetteki Türkoloji Dünyası," Türk Dili dergisi, S.556, 286-300. (İnternet sürümü: <http://tdk.org.tr/hal1.html>)

* Crystal, David (2001), Language and the Internet, Cambridge Cambridge University Press.

@ <http://global-reach.biz/globstats/index.php3>

@ http://tr.wikipedia.org/wiki/Ek%C5%9Fi_s%C3%B6zl%C3%BCk

@ <http://www.chip.com.tr/internet/oku.asp?ID=126&sn=2>

@ <http://www.ii.metu.edu.tr/~corpus/indextr.html>

@ <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>

@ <http://www.internetworldstats.com/stats4.htm#candidates>

@ <http://www.milliyet.com.tr/content/teknoloji/tek015/tekn022.html>

@ <http://www.po.metu.edu.tr/links/inf/css25/bolum2.html>

@ <http://www.sozluk.web.tr/>

@ <http://www.tbd.org.tr/index.php?module=dict>

@ <http://www.ulakbim.gov.tr/cabim/vt/>

*Kennedy, Graeme (1998), An Introduction to Corpus Linguistics, New York: Addison Wesley Longman Limited.

* Say, Bilge, Umut Özge, Kemal Oflazer (2002) "Bilgisayar Ortamında Bir Derlem Geliştirme Çalışması," Akademik Bilisim Konferansı, Konya,

@ <http://ab.org.tr/ab02/tammetin/14.docwww.pratiksozluk.com>

@ www.sil.org

@ www.turkoloji.cukurova.edu.tr

* Yıldırım, Faruk (2000) "İnternette Söyleşi (Chat) Dili," Yayımlanmamış bildiri, IV. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı (25-19 Eylül 2000), Çeşme-İzmir.6